‘ละครลิง’ ในภาวะวิกฤติและมูลเหตุแห่งการสูญหาย
The Crisis and Presumptive Extinction in Monkey Show.

ชญาณี ฉลาดธัญญกิจ*

บทคัดย่อ

ละครลิง ได้มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงจนมาสู่ยุคที่นิยามตนเองว่า ‘ละครลิงร่วมสมัย’ และในปัจจุบันเหลือคณะศิษย์พระกาฬเพียงคณะเดียวที่ยังคงจัดการแสดงละครลิงอยู่ จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า นอกจากปัจจัยเรื่องผู้รับสารมีสื่อให้เลือกรับหลากหลายมากขึ้น สาเหตุสำคัญที่ทำให้ละครลิงอยู่ในภาวะวิกฤติและอาจจะสูญหายไปได้ในอนาคต คือ การละทิ้งอัตลักษณ์สำคัญของตนเอง 2 ประการ คือ 1) ปฏิเสธที่จะใช้เรื่องราววรรณคดีหรือนิทานพื้นบ้านดังที่เคยปฏิบัติมา และ 2) ตัดความเป็น ‘ละคร’ ที่มีมาตั้งแต่ในสมัยละครลิงยุคแบบแผนทิ้งไป เหลือเพียงแต่การแสดงทักษะของลิงที่ได้ฝึกฝนมาเท่านั้น

Abstract

The Monkey Show has been extensively developed since the reign of King Rama VI. The pattern of the show has also been continuously adjusted up until the time it was named “Contemporary Monkey Show”. At present, Sidprakhan group is the only group left that is still performing. This study found that there is one important factor causing crisis and presumptive extinction in monkey show which is aside from the factor of having more medium choices for audiences to choose. It is the discontinuance of its two unique identities as follows; 1) denying displaying folk literature or tales and 2) cutting off the real “play” which had been existed since traditional period of monkey show. The show only offers monkeys performing their own trained skills.

บทนำ

ละครลิง เป็น “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดง (Performing Arts) ที่กำลังอยู่ในภาวะวิกฤติเสี่ยงต่อการสูญหาย” คำกล่าวนี้ คือ คำจำกัดความบทบาทและสถานภาพของละครลิงในปัจจุบัน อันปรากฏอยู่ในเล่ม รายงานวิจัยโครงการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม(ละครลิง) ผลงานการวิจัยของ รัตนพล ชื่นค้า อาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตร ซึ่งได้รับการสนับสนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม โดยมีผลการศึกษาวิเคราะห์ที่ครอบคลุมองค์ความรู้เกี่ยวกับละครลิงทั้งหมดไว้ในประเทศไทยอย่างละเอียดและชัดเจน

หลังจากอ่านผลการศึกษาวิเคราะห์ ในรายงานวิจัยเล่มดังกล่าวที่ได้สรุปไว้ว่า “ 1) องค์ความรู้ละครลิงมีความเสี่ยงที่จะสูญหาย 2) การชมละคร

* อาจารย์ประจำภาควิชาสื่อสารการแสดง คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม

ลิงเป็นการช่วยอนุรักษ์ศิลปะการแสดงพื้นบ้านให้คงอยู่ต่อไป 3) คณะศิษย์พระกาฬมีบทบาทสำคัญต่อการสืบทอดการแสดงละครลิงปัจจุบัน 4) ละครลิงควรได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอยู่ในระดับมากที่สุด" แล้วนั้น บทความนี้จึงเกิดขึ้น เพื่อมุ่งนำเสนอคำตอบของคำถามที่ว่า อะไรคือต้นเหตุที่ทำให้ละครลิงอยู่ในภาวะวิกฤติและเสี่ยงที่จะสูญหาย? ในยุคที่สื่อมีมิติหลากหลายทั้งในแง่ของเนื้อหาและการนำเสนอ ละครลิงจะสามารถดำรงตนต่อไปได้หรือไม่?

ละครลิง ไม่ใช่ ละครสัตว์

จากการศึกษาค้นคว้าผ่านเอกสารและเทปบันทึกการแสดงละครลิง พบว่า ละครลิงมีพัฒนาการมาตั้งแต่ในแผ่นดินรัชกาลที่ 6 โดยเริ่มแรกได้รับอิทธิพลมาจาก 'ลิเก' และ 'ละครชาตรี' โดยเนื้อเรื่องที่นิยมนำมาแสดงมักเป็นเรื่องราวที่ตัดตอนมาจากวรรณคดีไทย หรือ นิทานพื้นบ้าน เรื่องที่นิยมมากได้แก่ จันทโครบ พระอภัยมณี พระรถเมรี เป็นต้น

การดำเนินการจะมี 'นายโรง' ทำหน้าที่กำกับการดำเนินเรื่องด้วยการพากย์บทร้อง ซึ่งเป็นเค้าโครงเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ นำเสนอความคิดหรือแก่นเรื่องอันเป็นจุดมุ่งหมายของการเล่าเรื่องนั้น ๆ มีลิงซึ่งแต่งองค์ทรงเครื่องอย่างลิเก ในชุดปักเลื่อมเพชรบนผ้าแพรพรรณสีสดใส ทำท่าทางประกอบเรื่องราวตามที่ได้ฝึกฝนมา อยู่หน้าฉากตามท้องเรื่องซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากฉากของลิเกเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีปี่พาทย์บรรเลงเพลงหน้าพาทย์รับส่งบทร้อง และประกอบการดำเนินเรื่องเพื่อเพิ่มความรื่นรมย์ให้ผู้ชม ขณะกำลังชมลิงทำท่าทางร่ายรำด้วย จะเห็นได้ว่าส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันทำให้เกิดละครลิงนั้นตรงกับองค์ประกอบทางละครของ อริสโตเติล (Aristotle) ปราชญ์ผู้รอบรู้ชาวกรีกที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบ 6 ส่วนของละครไว้ในหนังสือ Poetics ว่า ละครจะต้องประกอบไปด้วย

1. โครงเรื่อง : การลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในละครอย่างมีจุดหมายปลายทางและมีเหตุผล

2. ตัวละคร : ผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ ซึ่งต้องสัมพันธ์กับโครงเรื่อง

3. ความคิดหรือแก่นเรื่อง : ข้อคิดที่อยู่เบื้องหลังการดำเนินเรื่อง เป็นแก่นที่ยึดเค้าโครงของเรื่องเอาไว้

4. การใช้ภาษา : ศิลปะการใช้ภาษาซึ่งถ่ายทอดผ่านคำพูดของตัวละคร อาจเป็นบทร้อยแก้วหรือบทร้อยกรอง โดย ภาษาที่ใช้นั้นต้องสัมพันธ์กับประเภทและลักษณะของละครเรื่องนั้น ๆ

5. เพลง : เสียงและความเงียบที่ทำให้เกิดความหมายบนเวที ซึ่งต้องสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ในละคร

6. ภาพ : ภาพทั้งหมดที่ปรากฏบนเวที ตั้งแต่อากัปกิริยาของตัวละคร เครื่องแต่งกายของตัวละคร ซึ่งต้องสอดคล้องกับบุคลิกของตัวละครและยุคสมัยในเรื่อง ฉากและเครื่องประกอบฉากที่ติดตั้งอยู่บนเวที อันจะเป็นการเพิ่มอรรถรสและความสมจริงให้กับละครเรื่องนั้น ๆ

ในรายงานวิจัยโครงการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม(ละครลิง) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า ละครลิงเป็นการแสดงประเภทหนึ่งของละครสัตว์ โดยยึดเหตุผลจากความหมายตามคำศัพท์บัญญัติไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ซึ่งให้ความหมายของละครลิงว่า ละครที่ใช้ลิงแสดง โดยทำท่าทางไปตามคำร้องของผู้บอกบท มักเล่นเรื่องพระรถเมรี และ จันทโครบ และได้เปรียบเทียบกับความหมายของละครสัตว์ จาก พจนานุกรมเล่มเดียวกันว่า การแสดงของสัตว์ต่าง ๆ ที่ฝึกไว้ดีแล้ว โดยมีการแสดงของคณะกายกรรมประกอบด้วย แต่เมื่อพิจารณา ละครลิง กับ ละครสัตว์ โดยยึดทฤษฎีองค์ประกอบทางละครของอริสโตเติล จะเห็นว่า รูปแบบของละครสัตว์ (Circus) ซึ่งเป็นการแสดงโดยกลุ่มนักแสดงที่เดินทางไปทำการแสดงในสถานที่ต่าง ๆ มีทั้งกายกรรม ตัวตลก นักดนตรี การแสดงผาดโผน และการฝึกฝนสัตว์นั้น เป็นการแสดงที่ไม่มีโครงเรื่อง

ไม่มีแก่นเรื่อง ไม่มีเรื่องราวอันเป็นเหตุเป็นผลในการก่อให้เกิดการกระทำของตัวละคร แต่เป็นการแสดง (Shows) ที่เน้นการกระทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกตื่นตา ตื่นเต้น หวาดเสียว ซึ่งการแสดงฝึกฝนสัตว์นี้เป็นเพียงองค์ประกอบส่วนหนึ่งจากองค์ประกอบทั้งหมดที่อยู่ในละครลิง

ถ้าหากวิเคราะห์ต่อไปอีกจะพบว่า ในขณะที่ลิงเป็นนักแสดงที่รับบทเด่นอยู่หน้าม่าน ก็มี 'คน' ซึ่งเป็นนักแสดงคนสำคัญตัวจริงอยู่เบื้องหลัง

นายโรง หรือ คนพากย์ เป็นผู้กำกับเรื่องราว จังหวะในการดำเนินเรื่องทั้งหมดบนเวที เป็นนักแสดงคนสำคัญที่ต้องจำบทร้องร้อยกรองและบทพากย์ร้อยแก้ว และ ต้องรู้จังหวะในการนำเสนอที่จะทำให้เหล่านักแสดงลิงนั้นโดดเด่น เหมือนกับว่าลิงเป็นเจ้าของเรื่องราวที่กำลังดำเนินอยู่นั้นเอง จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นละครคน ที่มีลิงเป็นนักแสดงชูโรงเท่านั้น

ด้วยเหตุที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ละครลิงแบบดั้งเดิม จึงไม่ใช่แค่การแสดงฝึกฝนสัตว์ หากแต่มีองค์ประกอบของละคร อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ซึ่งจุดนี้เองที่ทำให้ละครลิงแบบดั้งเดิมมีอัตลักษณ์ที่ชัดเจนแตกต่างจาก ละครลิงในประเทศอื่น ๆ ที่เป็นการแสดงความสามารถของสัตว์ให้เลียนแบบมนุษย์ได้เท่านั้น

พัฒนา หรือ ละทิ้งสิ่งที่มี

อย่างที่กล่าวไปข้างต้นว่าละครลิงมีพัฒนาการมายาวนาน ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยในยุคเริ่มแรกนั้น ละครลิงยังไม่ได้มีแบบแผนหรือมีองค์ประกอบของละคร แต่เป็นแค่การแสดงการฝึกลิงเพื่อแลกอาหารหรือเงิน มีชื่อเรียกว่า 'ลิงวณิพก' แต่ต่อมาไม่นานนักก็พัฒนามาเป็น 'ละครลิงผูกโรง' มีโรงจัดแสดงละครถาวรเก็บค่าบัตรเข้าชม โดยได้อิทธิพลมาจากลิเกและละครชาตรีดังที่ได้อธิบายถึงรูปแบบการจัดแสดงละครไปข้างต้นแล้ว ซึ่งถือว่ายุคนี้คือยุคเฟื่องฟู และได้รับการยอมรับว่าเป็นยุคแบบแผนของละครลิงในประเทศไทย จนกระทั่งในปัจจุบันนี้ละครลิงได้ขับเคลื่อนตัวเองมาอยู่ในยุคที่เรียกว่า 'ละครลิงร่วมสมัย'

จากการที่ผู้เขียนค้นคว้าเอกสารก่อนจะเดินทางไปยังจังหวัดลพบุรี เพื่อชมละครลิงของคณะศิษย์พระกาฬซึ่งประกาศตัวว่าเป็นละครลิงคณะสุดท้ายในประเทศไทย ที่จัดแสดงในงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชประจำปี 2559 นั้น มีความเข้าใจว่าละครลิงร่วมสมัย คือ คำจำกัดความของการแสดงละครลิงในรูปแบบเดิม คือ การแสดงพื้นบ้านมีเรื่องราว เน้นจุดสนใจอยู่ที่การแสดงของลิง เพียงแต่ปรับเปลี่ยนโครงเรื่องให้มีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น แต่เมื่อได้รับชมการแสดงในรอบแรกผ่านไป จึงทราบว่าเข้าใจผิด

การแสดงที่เกิดขึ้นในวันนั้น แสดงให้เห็นว่านอกจากละครลิงจะละทิ้งอดีตไปสู่ความใหม่ ในขณะที่ผู้คนในปัจจุบันมีความโหยหาอดีต(Nostalgia) ด้วยการเปลี่ยนบทพากย์- เจรจาที่แต่เดิมเคยเป็นบทร้อยกรองก็กลายเป็นบทเจรจาร้อยแก้วเพียงอย่างเดียวซึ่งก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนเนื้อเรื่องที่เลือกนำมาแสดงให้เป็นปัจจุบัน เปลี่ยนเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงจากเครื่องพิณพาทย์มาใช้การเปิดเครื่องเสียงแทน เปลี่ยนเครื่องแต่งกายให้เป็นไปตามสมัยนิยม และไม่มีฉากประกอบการแสดงแล้วนั้น ละครลิงยังตัดองค์ประกอบสำคัญที่สุด อันได้แก่ 'ความเป็นละคร' อันเป็นอัตลักษณ์ สำคัญในงานแสดงของตนออกไปด้วย

จริงอยู่ที่ในอดีตการแสดงละครลิงเป็นการแสดงพื้นบ้านที่ไม่ได้เน้นเรื่องราว แต่ เน้นกระบวนท่าของลิงมากกว่า แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีเรื่องราว หรือ รสทางละคร ซึ่งสัมพันธ์และเป็นเหตุเป็นผล เชื่อมโยงกับกระบวนท่าที่ลิงได้แสดงความสามารถตามที่ได้ฝึกฝนมา แต่การแสดงละครลิงที่ได้ชมงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชประจำปี 2559 นั้น ถึงแม้ว่าจะมีการบอกกล่าวชื่อเรื่องและแนะนำตัวละครคล้ายกับเป็นการสวมบทบาทให้แก่ลิง เช่น ลิงประกิตเป็นพระเอกที่มาตามหาคนรักในเมืองกรุง ลิงกำนันแช่มเป็นผู้มีอิทธิพลซึ่งเป็นตัวร้ายของเรื่อง และลิงสาวกาญจนาเป็นนางเอกซึ่งเป็นนักร้องคาเฟ่ แต่ก็ไม่มีการดำเนินเรื่อง ไม่มีการเล่าเรื่อง ไม่มีการจบปมของละคร

ผู้ชมไม่ได้อรรถรสอย่างที่ละครควรจะมี

การแนะนำตัวละครมีขึ้นอย่างเป็นพิธีและมีจุดเน้นในการแสดงคือการแสดงทักษะความสามารถของลิงตามที่ได้ฝึกฝนมา เช่น การแสดงรับมีด การแสดงกระโดดลอดห่วงไฟ การแสดงแก้ปมเชือก การแสดงวิดพื้น เป็นต้น โดยการแสดงของลิงเหล่านี้ไม่มีเส้นเรื่องที่จะร้อยโยงแต่ละการกระทำให้เป็นเหตุเป็นผลกัน และไม่มีความเชื่อมโยงกับชื่อเรื่องหรือเนื้อเรื่องที่เกริ่นบอกก่อนจะเริ่มการแสดง มีเพียงมุกตลกลูกล่อลูกชนของผู้พากย์เท่านั้นที่คอยแทรกอยู่ในแต่ละการแสดงทักษะของลิง

การแสดงละครลิงในงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์จัดแสดงทุกวันตลอดเวลาการจัดงาน วันละ 3 รอบ คือ 10.00 น. 19.00 น. และ 21.00 น. แต่ละรอบใช้เวลาการจัดแสดงประมาณ 20 – 25 นาที ยิ่งดึกมากเท่าไหร่ ผู้คนที่มาเที่ยวชมงานก็เยอะมากเท่านั้น บรรยากาศที่ศาลาบ้านเรือนไทย ในเขตวังนารายณ์ราชนิเวศน์ ซึ่งเป็นที่ใช้ในการจัดแสดง จึงแน่นขนัดไปด้วยผู้คนที่ส่วนหนึ่งหลั่งไหลมาจากเวทีการแสดงลิเกและการแสดงร้องเพลงลูกทุ่งของโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดในเวทีใกล้กันจบลง และอีกส่วนหนึ่งคือผู้ชมที่ตั้งใจมาดูละครลิงโดยเฉพาะ จากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์แบบสุ่มจากกลุ่มผู้ชมในรอบการแสดงวันที่ 20 – 21 กุมภาพันธ์ 2559 จำนวน 34 คน สามารถสรุปได้ว่า ผู้ชมแบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก ไม่ได้เป็นคนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดลพบุรี และไม่เคยชมการแสดงละครลิงมาก่อน มีความสนใจจากการทราบข่าวประชาสัมพันธ์จึงตั้งใจมาดู ด้วยอยากรู้ว่าละครลิงนั้นเป็นอย่างไร ลิงสามารถแสดงได้เหมือนคนหรือไม่ เนื้อเรื่องแบบไหนที่ลิงจะแสดง

ในขณะที่ผู้ชมอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีจำนวนคนมากกว่ากลุ่มแรก เป็นคนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดลพบุรี หรือ ในเขตจังหวัดใกล้เคียง เคยได้ชมละครลิงมาก่อน ถือโอกาสในการมาเที่ยวชมงานและชมการแสดงอื่น ๆ แวะชมการแสดงละครลิงด้วย โดยไม่ได้มีความรู้สึกตื่นเต้น หรือ มีความสนใจอยากดูเป็นพิเศษ เพราะลิงก็แสดงทักษะที่ซ้ำแบบเดิมกับที่ตนเคยได้ชมมาแล้ว ในปีก่อน ๆ ไม่มีเรื่องราวให้น่าติดตาม

เมื่อได้หาข้อมูลเพิ่มเติม พบว่า การแสดงในรูปแบบเดียวกันนี้ ถูกบันทึกไว้ในบทถอดการแสดงละครลิงที่จัดแสดงใน วันที่ 15 มิถุนายน 2557 ณ สวนสัตว์พาต้า ปิ่นเกล้า ของเล่มรายงานวิจัยโครงการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว พบว่าทั้งบทพากย์และเจรจา รวมถึงการแสดงความสามารถของลิง มีลักษณะเหมือนกันอย่างไม่มีผิดเพี้ยน ชนิดภาพต่อภาพ คำต่อคำ

จากข้อมูลนี้จะเห็นได้ว่า เมื่อละครลิงได้ปรับเปลี่ยนการนำเสนอ ไม่มีเนื้อหาหรือเค้าโครงเรื่อง ไม่มีบทร้องที่แสดงความงามทางภาษา ไม่มีรสแห่งวรรณคดี อันเป็นส่วนประกอบสำคัญของความเป็น ‘ละคร’ ละครลิงจึงกลับกลายเป็นแค่การแสดงทักษะของสัตว์เพียงอย่างเดียว หรือที่เรียกกันว่าละครสัตว์ (Circus) ผลที่ได้คือความจำเจ ในรูปแบบที่คาดเดาได้ Wilbur Scharm (วิลเบอร์ ชแรมม์) ได้กล่าวว่า “มนุษย์มีแนวโน้มในการเปิดรับสารที่ใช้ความพยายามน้อย ใกล้ตัว เลือกรับได้ง่าย และมีประโยชน์ต่อตนเอง” นั่นหมายความว่า ถ้าของ 2 สิ่ง มีความสนใจต่อบุคคลหนึ่งในระดับเท่ากัน บุคคลนั้นจะเลือกของที่หยิบง่ายกว่า

แน่นอนว่า ละครลิง ไม่ได้อยู่ในเงื่อนไขนี้ เพราะการจะชมละครลิงต้องใช้ความพยายามอย่างมากในการเดินทางไปชม ในสถานที่ซึ่งแตกต่างกันไปตามโอกาส นั่นหมายความว่า นอกเหนือจากการที่ผู้ชมจะได้รับชมละครลิงโดยบังเอิญตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ไปเที่ยวสวนสัตว์เลยได้แถมดูละครลิง หรือไปสักการะศาลพระกาฬเลยได้ชมละครลิงแก้บนนั้น การจะดูละครลิงต้องใช้ความพยายามในการหาข่าวประชาสัมพันธ์ และ ใช้ความพยายามในการเดินทางเพื่อไปในสถานที่นั้นเป็นอย่างมาก

เมื่อไม่ใช่เรื่องใกล้ตัวที่หยิบจับได้ง่าย การจะรับชมในครั้งต่อ ๆ ไป ก็ต้องเกิดจากความสนใจอย่าง

เฉพาะเจาะจง ยิ่งไม่มีอัตลักษณ์ที่ทำให้เกิดความจดจำหรือ กระตุ้นให้เกิดความต้องการอยากมาดูซ้ำด้วยแล้ว สิ่งที่ต้องขบคิดคือ คำว่า “การแสดงละครลิงคณะสุดท้ายประเทศไทย” ซึ่งเป็นคำเชิญชวนให้ผู้ชมอยากจะลองชมละครลิงสักครั้งในชีวิตก่อนที่จะไม่มีเหลืออยู่ จะมีอิทธิพลต่อความสนใจของผู้คนมากพอที่จะทำให้เกิดความต้องการอยากดูซ้ำได้หรือไม่

เพราะอะไร อัตลักษณ์ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดใจจึงหายไป?

ถ้าหากจะพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลง จากละครลิงยุคดั้งเดิม มาจนถึงละครลิงยุคใหม่ที่มีการนำเสนอในลักษณะนี้ พบว่าอาจเกิดจากการพยายามปรับตัวให้อยู่รอดในยุคที่ผู้ชมลดน้อยลงจากการไปเลือกรับสื่อในช่องทางอื่น ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ ภาพยนตร์ หรือ สื่อออนไลน์ใกล้ตัวที่เข้าถึงได้ง่ายก็ตาม

การเลิกใช้วงปี่พาทย์แสดงสด การละทิ้งฉากที่ใช้ประกอบการแสดงก็เป็นไปเพื่อลดทอนค่าใช้จ่ายเพื่อให้สอดคล้องกับรายรับที่เปลี่ยนไป ในส่วนการตัดเนื้อเรื่อง อันมีแก่นเรื่องที่เป็นเป้าหมายหลักของการเล่าเรื่องออก ซึ่งเป็นผลมาจากผู้จัดแสดงอยากจะนำเสนอทักษะของลิงที่ฝึกฝนมาใหม่ผนวกกับความสามารถเดิมของลิงซึ่งต้องใช้เวลามากขึ้น แต่มีเวลาในการจัดแสดงเท่าเดิม ความสำคัญของเรื่องราวที่ใช้เชื่อมโยงการกระทำของนักแสดงลิงจึงค่อย ๆ ลดลงไปตามลำดับ นอกจากนี้ยังใช้ชื่อเรื่องที่ฟังดูสมัยใหม่ประกอบกับการใช้เครื่องแต่งกายตามสมัยนิยม เน้นการนำเสนอความสามารถแสนรู้ที่ดูตลกขบขันและน่ารักของลิงให้มากขึ้น ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นความพยายามในการเรียกผู้ชมให้กลับมานิยมละครลิงอีกครั้งหนึ่งด้วยหวังว่าเรื่องราวตลกขบขัน ไม่มีเนื้อหาที่ต้องใช้ความคิด ไม่มีบทร้อยกรองที่ต้องใช้ความแตกฉานทางภาษาในการทำความเข้าใจ เป็นเรื่องราวที่ย่อยง่ายเหมาะกับผู้ชมทุกเพศ ทุกวัย

แต่ในกระบวนการวิวัฒน์ตัวตนด้วยการปลดเปลื้องความยุ่งยากในการสร้างสรรค์ ลดทอนละทิ้งองค์ประกอบที่ดูเข้าใจยากเพื่อให้เข้าถึงง่ายนี้ โดยไม่รู้ตัว อัตลักษณ์ของละครลิง อันเป็นเสน่ห์น่าสนใจได้ถูกปลดเปลื้องออกไปพร้อมกันด้วย

ผลกระทบจากอัตลักษณ์ที่สาบสูญ

Kathryn Woodward (1997) ได้กล่าวเอาไว้ว่า ‘อัตลักษณ์’ เป็นเรื่องของความเข้าใจและการรับรู้ ว่าเราเป็นใคร เขาเป็นใคร เป็นการสร้างขึ้นและดำรงอยู่ว่าเรารับรู้เกี่ยวกับตนเองอย่างไร และผู้อื่นรับรู้เกี่ยวกับตัวเราอย่างไร โดยมีกระบวนการทางสังคมสร้างและสืบต่ออัตลักษณ์ และโดยส่วนใหญ่แล้ว อัตลักษณ์มักจะถูกกำหนดด้วยความแตกต่าง โดยจะเห็นจากการการแบ่งแยกออกจากกัน และกำหนดขึ้นจากคู่ตรงข้าม เช่น ผู้ชาย – ผู้หญิง , ดำ – ขาว , ปกติ - ผิดปกติ เป็นต้น

และในกรณีของละครลิงนี้ อัตลักษณ์ที่เป็นปัจจัยทำให้ละครลิงในประเทศไทยมีความแตกต่างอย่างเป็นปัจเจก คือ1.การนิยมนำวรรณคดีมาแสดงโดยได้รับอิทธิพลมาจากลิเกและละครชาตรี และ 2.การนำเสนอทักษะความสามารถของลิงที่ได้ผ่านการฝึกฝนมาทางศาสตร์แห่งละคร

เมื่อ อัตลักษณ์ ของละครลิงในประเทศไทยที่มีมาแต่ดั้งเดิมถูกเพิกเฉย ปัจจัยในแต่ละส่วน ซึ่งเคยประกอบกันเป็นอัตลักษณ์ค่อย ๆ ถูกถอดวางออกทีละชิ้น เริ่มตั้งแต่ การปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากวรรณคดีมาเป็นเรื่องราวสมัยปัจจุบัน จนกระทั่งละทิ้ง ความเป็นละคร ผลลัพธ์ก็คือ สถานภาพการแสดงละครลิงในประเทศไทยทุกวันนี้จึงไม่แตกต่างอะไรจากละครสัตว์ หรือ กลายเป็นละครลิง ในความหมายเดียวกันกับ ละครลิงในประเทศอื่น ๆ ที่มีลักษณะเป็นการแสดงความสามารถของสัตว์เพียงอย่างเดียว

เมื่อกลายเป็นละครสัตว์ หรือ ถูกมองว่ามีภาพลักษณ์เดียวกันกับ ละครลิง ประเทศอื่น ๆ เสียหายอย่างไร ? ละครลิงในต่างประเทศ เป็นการแสดงที่เน้นให้ลิงแสดงทักษะการเลียนแบบมนุษย์ เน้นการแสดงผาดโผนที่มักทำให้ลิงได้รับบาดเจ็บ เบื้องหลังความสนุกสนานของผู้ชมคือร่องรอยน้ำตาของสัตว์ ภาพที่ลิงถูกทารุณและฝึกอย่างโหดร้ายถูกนำเสนอ

ข่าวให้เห็นผ่านตาอยู่เสมอ จะเห็นได้ว่าในช่วงระยะเวลาไม่กี่ปีมานี้สิทธิของสัตว์ถูกพูดถึงเป็นอย่างมาก และในหลาย ๆ ประเทศ ประชาชนผู้รักสัตว์ และ นักรณรงค์เพื่อสิทธิสัตว์ก็ออกมาเรียกร้องให้ยกเลิกการแสดงละครลิง อย่างในประเทศอินโดนีเซีย ประชาชนมีการเคลื่อนไหวอย่างจริงจัง จนรัฐบาลต้องออกมาตรการกวาดล้างละครลิงซึ่งสอดคล้องกับเครือข่ายพิทักษ์สัตว์ที่ระบุว่าละครลิงเป็นการทรมานลิงเพราะลิงเป็นสัตว์สมควรจะได้ใช้ชีวิตตามธรรมชาติ เช่นเดียวกับประเทศจีนที่ถึงแม้ยังไม่มีการออกกฎหมายห้าม แต่ก็มีการรณรงค์ล่ารายชื่อผู้สนับสนุนการยกเลิกละครลิงอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น การปราศจากอัตลักษณ์ซึ่งเป็นตัวแบ่งแยกละครลิงของไทยกับละครสัตว์ ก็คล้ายกับว่าเป็นการนำตนเองเข้าไปอยู่ในหมวดหมู่เดียวกันกับละครสัตว์ซึ่งมีภาพลักษณ์อันโหดร้ายทารุณด้วย ผลลัพธ์ที่ได้คือ การลดทอนคุณค่าตนเอง และเป็นการผลักผู้ชมส่วนหนึ่งออกไปให้เกิดความรู้สึกคลางแคลงในการแสดงละครลิง ถึงแม้ว่าคณะละครลิงจะพยายามทำความเข้าใจกับผู้ชมว่า การฝึกละครลิงในประเทศไทย ฝึกด้วยความรักความเมตตาที่มีต่อสัตว์ก็ตาม

สรุป

ละครลิงไม่ใช่สื่อสร้างความบันเทิงที่ได้รับความนิยมอย่างที่เคยเป็นมาในอดีตแล้ว ถึงแม้คณะละครลิงศิษย์พระกาฬซึ่งเป็นละครลิงคณะสุดท้ายในประเทศไทยจะมีงานแสดงอย่างต่อเนื่อง แต่ด้วยสถานที่จัดแสดงอยู่เป็นประจำคือสวนสัตว์ต่าง ๆ หรือศาลพระกาฬเมื่อมีผู้ว่าจ้างไปแสดงแก้บน และงานเทศกาลประจำจังหวัดต่าง ๆ ก็สะท้อนให้เห็นว่าสถานภาพและบทบาทนั้นเปลี่ยนไปจากเดิมอย่างมาก และยิ่งนับวันพื้นที่ในการนำเสนอละครลิงก็คงจะลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ เพราะถูกสื่ออื่น ๆ เข้ามาแย่งชิงความสนใจไปจนหมดสิ้น

แต่ถึงอย่างนั้น สิ่งแรกที่ควรจะดำเนินการในการต่อชีวิตและลมหายใจให้ละครลิง คงไม่ใช่การเริ่มต้นที่การเชิญชวนให้ผู้คนมาชมละครลิงเพื่อเป็นการอนุรักษ์ เพราะในฐานะผู้สร้างสรรค์งานคงไม่มีใครอยากให้ผู้ชมเลือกมาดูผลงานของเราเพียงเพราะสงสารหรือเห็นใจ แต่สิ่งที่ควรจะทำคือการกอบกู้อัตลักษณ์ที่สูญหายไปของละครลิงขึ้นมาใหม่ วางบทบาทของตัวเองให้อยู่ในลักษณะของงานสร้างสรรค์ที่ใช้ศิลปะผสมผสาน ทั้งศิลปะทางการละคร และศิลปะการการฝึกฝนสัตว์ เพื่อเป็นเสน่ห์ดึงดูด จนทำให้ผู้ชมสนใจอยากจะมาดูละครลิงด้วยเสน่ห์ของมันเอง โดยไม่มีคำที่ใช้เรียกร้องความสนใจอื่นใดมาเป็นเครื่องฉาบหน้า

ถ้าหากสวมอัตลักษณ์ที่ถอดวางทิ้งไว้กลับมาแล้ว แต่ผู้ชมก็ยังละเลยไม่สนใจ จนกระทั่งวันหนึ่งละครลิง ต้องกลายเป็นเพียงเรื่องราวที่ใช้บอกเล่าให้ความรู้ มีชีวิตอยู่แค่ในพิพิธภัณฑ์ ถึงอย่างนั้น ก็ยังดีกว่าการปลดเปลื้องตัวตนเพื่อให้ดำรงอยู่ต่อไปได้โดยไร้จิตวิญญาณที่แท้จริง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

นพมาส แววหงส์. (2558). *ปริทัศน์ศิลปการละคร*, พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ภาควิชาศิลปะการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รัตนพล ชื่นค้า. (2557) รายงานวิจัยโครงการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง), โครงการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

สรณัฐ ไตลังคะ และคณะ. (2557). *เรื่องเล่า ล.ลิง.* ภาควิชาวรรณคดีและคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตร และ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

ภาษาอังกฤษ

Woodward, Kathryn. (1997) ed. Identity and difference. London: Sage.